

Maria Kalinowska

Odnalezienie albumu Juliusza Słowackiego

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej 102/2, 165-169

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MARIA KALINOWSKA
(Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń)

ODNALEZIENIE ALBUMU JULIUSZA SŁOWACKIEGO

Niezwykła wiadomość: dr Henryk Głębocki z Uniwersytetu Jagiellońskiego odnalazł w moskiewskiej bibliotece należący do Juliusza Słowackiego album, o którym od przeszło pół wieku pisano, że spłonął w czasie drugiej wojny światowej. Album ten zawiera bezcenne rękopisy i rysunki poety, przede wszystkim związane z podróżą na Wschód. Odkrycie autografu Słowackiego jest samo w sobie wydarzeniem niezwykle ważnym dla polskiego dziedzictwa narodowego, ma jednak także ogromne – *stricte* naukowe – znaczenie dla badań nad twórczością poety. Również w tym sensie odnalezienie tego zbioru rękopisów jest nie do przecenienia.

Przed 1939 r. raptularz Słowackiego należał do Biblioteki Ordynacji Krasieńskich w Warszawie (nr inw. 5217), od 1945 r. uważany był za zniszczony w trakcie działań wojennych. Manfred Kridl, który w 1925 r. opisał ten liczący 74 karty album i przygotował na jego podstawie wierną wobec rękopisu edycję *Podróży do Ziemi Świętej z Neapolu*¹, twierdził we wprowadzeniu do poematu w tomie 9 *Dzieł wszystkich* Słowackiego (1956) pod redakcją Juliusza Kleinera, że album „spłonął w czasie wojny”. Dokładny opis jego zawartości podał Kridl najpierw we wstępie do edycji z r. 1925, a następnie we wprowadzeniu do poematu w tomie 9 *Dzieł wszystkich*:

Był to zeszyt, oprawny w czarną tekturę (grzbiet i rogi z czarnego płótna), z wytłoczonym na wierzchu złotym napisem: „Rękopisma Juliusza Słowackiego”. Rozmiary jego wynosiły 14 cm × 21 ½ cm. Kart liczył 74 papieru grubego, żółtego, o znaku wodnym w formie czterech pionowych kresiek; stronicie były częściowo tylko przez poetę samego ponumerowane. Oprawa pochodziła z czasów późniejszych, ale sam zeszyt o złożonych brzegach to autentyczny notatnik czy „raptularz” poety, w którym wpisał on swoją *Podróż do Ziemi Świętej* i szereg innych utworów, notatek, rachunków itp. Raptularz ten służył mu również podczas podróży na Wschód jako szkicownik do rysowania z natury. Zawierał też wiele nieznanych, a bardzo ciekawych i ładnych rysunków poety².

Bodaj najwcześniej opisał ten album Antoni Małecki, który przygotowując pierwszą edycję dzieł Słowackiego (1866) nie dysponował owym zbiorem i posłużył się kopią wuja poety, Teofila Januszewskiego; dopiero opracowując drugie wydanie (1885) miał sposobność skorzystania z zawartości albumu. W swojej

¹ J. Słowacki, *Podróż do Ziemi Świętej z Neapolu*. Z autografu Biblioteki Krasieńskich wydał M. Kridl. Warszawa 1925.

² M. Kridl, wstęp w: J. Słowacki, *Podróż do Ziemi Świętej z Neapolu*. W: *Dzieła wszystkie*. Red. J. Kleiner. T. 9. Wyd. 2. Wrocław 1956, s. 7.

monografii poświęconej życiu i dziełu Słowackiego Małecki tak opisywał ten dziś odnaleziony album:

Był to widocznie raptularz, a raczej jeden z raptularzy, które pocie towarzyszyły w jego podróży do krajów wschodnich: notował on w nich pomysły, jakie mu po drodze przychodziły do głowy; zapisywał sobie plany całych poematów, jakie wtedy układał; rzucał nieraz całe strofy, nawet i dłuższe pieśni gotowe – jedne w czystym odpisie, drugie znowu w pierwszym, brulionowym dopiero rzucie, w takim razie z poprawkami, kresleniami, przemyzwaniami licznych wyrazów albo i wierszy całych, a nawet i dłuższych całości³.

Tu następują dalsze informacje o zawartości albumu, także fragmenty zamieszczonych w nim utworów czy zapisków, a na stronie 265 czytamy, iż sztambuch ten był wówczas własnością Leopolda Méyeta. *Nowy Korbut* podaje, że album od rodziny Słowackiego przeszedł w ręce Klementyny Witosławskiej, później Leopolda Méyeta, który przekazał go do zbiorów Biblioteki Krasieńskich⁴.

Konfrontacja opisu Kridla (i Małeckiego) z odnalezionym albumem ujawnia, że jest to z całą pewnością ten sam dokument. W raptularzu wpisał Słowacki pieśni *Podróży do Ziemi Świętej z Neapolu*: I oraz od III do VIII (według numeracji poety), przy czym pieśń VIII zawiera nie *Grób Agamemnona*, lecz warianty wiersza do Teofila Januszewskiego – na s. 65–67; „s. 67–68 zajęła pieśń *Napoli di Romania* (według Kleinera pierwotny początek pieśni VIII)”⁵. Następnie w zeszytach znajdują się w kolejności wiersze: *Do Teofila Januszewskiego*, *Piramidy*, *Na szczycie piramid*, *List do Aleksandra H.*, *Z Nilu – do* oraz wiele innych świadectw podróży: notatek, rysunków, szkiców utworów. Część czy raczej większość tekstów była nam znana z kolejnych edycji, jednak dopiero teraz uzyskujemy możliwość konfrontacji wcześniejszych odczytań z rękopisem i zweryfikowania też badawczych, których w odniesieniu do tekstów tego albumu jest wiele, lecz – dodajmy – wcale nie do końca są one pewne i uzasadnione.

Kridl bardzo szczegółowo, stronica po stronie, opisał zawartość albumu, jednak całości pomieszczonych w nim tekstów wówczas nie opublikował; skoncentrował się natomiast na poemacie podróżniczym i ten właśnie utwór zrekonstruował na podstawie rękopisu znajdującego się w albumie. Nie było wtedy ani zwyczaju, ani technicznych możliwości publikowania całości „raptularzy”. Edycje pełnej zawartości albumów, raptularzy, brulionów, zawierające fotograficzne podobizny rękopisów, transkrypcje, jak również propozycje odczytań i komentarze, są znakiem naszych czasów, zwłaszcza świadectwem fascynacji „sylwicznością”, dziełem otwartym i dokumentami prywatnymi, nie przeznaczonymi do druku. Dziś patrzemy inaczej na dokumenty, które – jak odnaleziony właśnie album – są zbiorami i tekstów *stricte* literackich, przy tym w istocie przygotowanych do druku (np. początkowe pieśni poematu), i brulionów, i innych notatek oraz szkiców, nie przeznaczonych do publikacji. Edycje albumów Słowackiego, np. przygotowane przez Marka Troszyńskiego oraz Ewę Grzędę⁶, dowodzą, jak interesującym i waż-

³ A. Małecki, *Juliusz Słowacki. Jego życie i dzieła w stosunku do współczesnej epoki*. T. 3. Lwów 1901, s. 253–254.

⁴ *Nowy Korbut*. T. 11: H. Gacowa, *Juliusz Słowacki*. Wrocław 2000, s. 137.

⁵ M. Kridl, wstęp w: Słowacki, *Podróż do Ziemi Świętej z Neapolu* (wyd. z r. 1925), s. 2.

⁶ J. Słowacki: *Raptularz 1843–1849*. Oprac. edytorskie i wstęp M. Troszyński. War-

nym kontekstem dla nie drukowanych przez poetę utworów, które dotąd znaliśmy jako uporządkowane przez edytorów i oznaczone ich wyborami, jest ich naturalny, „sylwiczny” i brulionowy charakter. Zatem przywrócenie naszym badaniom tej całości, jaką tworzy odnaleziony właśnie album, ma ogromne znaczenie. Otrzymaliśmy szansę zweryfikowania tez i odczytań wcześniejszych badaczy, które takiej weryfikacji – z perspektywy współczesnej wiedzy o Słowackim – domagają się.

Album odkryty przez Henryka Głębockiego jest z całą pewnością tym bezcennym „raptularzem” podróznym poety, który uznawany był dotąd za bezpowrotnie stracony. Odkrycie to zawdzięczamy nie tyle przypadkowi, co wielorakim kompetencjom Głębockiego, jego pasji badawczej i znajomości epoki.

Warto przypomnieć, gdy myślimy o tym znaczącym znalezisku, że istnieją dwa najważniejsze źródła tekstów Słowackiego związanych z jego wielką „podróżą na Wschód” (na marginesie: to niezwykle i przejmujące, że po tylu latach mówienia o jednym z nich w czasie przeszłym, dziś, dzięki odkryciu Głębockiego, możemy użyć czasu teraźniejszego!): 1) album znajdujący się do chwili obecnej w zbiorach Ossolineum (Oss. rkps I 5463), zdigitalizowany i ostatnio wydany przez Ewę Grzędę (zawiera oprócz zbioru tekstów z różnych okresów twórczości poety także liczne rysunki i akwarele wykonane w trakcie podróży, głównie zresztą egipskie); 2) album właśnie odnaleziony.

Najcenniejszym tekstem w omawianym tu albumie jest *Podróż do Ziemi Świętej z Neapolu*, a raczej jej najistotniejsza część: pieśni I i III–VII (może pieśń II w ogóle nie istniała?⁷), z zarysem pieśni VIII, a bez *Grobu Agamemnona*. Kridl zwracał uwagę:

zamieszczony w raptularzu autograf *Podróży* jest odpisem na czysto, dokonany przez samego poetę. Zwłaszcza wygląd pierwszych pięciu pieśni – równy, czytelny, początkowo niemal kaligraficzny charakter pisma, brak znacznie lepszych poprawek i kreśleń – nie pozostawiają co do tego żadnych wątpliwości. Nie wszystkie jednak pieśni, jak się zdaje, są kopią w ścisłym tego słowa znaczeniu. Począwszy od pieśni szóstej bowiem (może od jej połowy – granice trudno ustalić) poprawki, odmianki i kreślenia stają się coraz częstsze i coraz obfitsze, tak że tutaj raczej trzeba by mówić o przeróbce aniżeli o kopii z brulionu⁸.

Rękopis ten jest podstawowym i w istocie jedynym przekazem zawierającym tę część *Podróży*. Słowacki nigdy nie wydał całości swojego poematu podrózniczego; wersja, jaką znamy, jest w rzeczywistości tworem edytorów, którzy usiłowali „złożyć” go z fragmentów pozostawionych przez autora, a nigdy w sposób ostateczny przez niego nie scalonych. Poemat w zasadniczej części (pieśni I, III–VII oraz pierwotne warianty pieśni VIII – *Napoli di Romania*) zapisany został przez Słowackiego właśnie w tym odnalezionym teraz notatniku podróznym, w którym po tym utworze następują wiersze, rozmaite notatki i rysunki, również związane z podróżą, jednak formalnie (wersyfikacja, genologia itd.) bardzo różniące się od poematu.

szawa 1996; *Album rysunkowe z podróży na Wschód*. Wstęp i komentarz E. Grzędą. Wrocław 2009.

⁷ Zob. o tym ważny dla problematyki edytorsko-tekstologicznej utworu rozdz. *Kłopoty filologów* w książce L. Libery *Juliusza Słowackiego „Podróż do Ziemi Świętej z Neapolu”* (Poznań 1993).

⁸ Kridl, wstęp w: J. Słowacki, *Podróż do Ziemi Świętej z Neapolu* (wyd. z r. 1925), s. 8.

Słowacki opublikował tylko jeden fragment utworu, w istocie żyjący odtąd swoim własnym życiem, choć stanowiący ważną część całego poematu w tej postaci, jaką dziś znamy: był to – w większości wydań stanowiący VIII część *Podróży – Grób Agamemnona*, który został dołączony przez poetę do *Lilli Wenedy* (druk: Paryż, maj 1840) jako *Ułamek z greckiej podróży. Grób Agamemnona*. Wiersz ten dotarł do nas szczęśliwie w dwóch przekazach, ponieważ oprócz wersji opublikowanej zachował się rękopis poety, znajdujący się dotąd w Bibliotece Ossolineum (sygn. 4726/II). Podobizna autografu zamieszczona jest w edycjach: *Dziela*. T. 2. Lwów 1909; *Dziela*. T. 3. Wrocław 1949; wyd. 2: t. 4 (1952); wyd. 3: t. 4 (1959). *Grób Agamemnona* jest dziś dla nas ważną częścią poematu, jednak znalazł się w nim na podstawie rekonstrukcji tekstu dokonanej przez edytorów, a album właśnie odnaleziony nigdy (?) nie zawierał tego najbardziej obecnie znanego fragmentu *Podróży*.

Skoro Słowacki nie wydał poematu i nie przygotował do druku jego ostatecznej postaci, warto zapytać o przekazy rękopiśmienne, które stały się podstawą kolejnych edycji utworu. Jakimi autografami dysponowali edytorzy? Które z nich stanowiły podstawy następnych wydań? Trzeba wymienić trzy rękopisy: 1. (A) Autograf pieśni I, III–VII i wariant pieśni VIII (bez *Grobu Agamemnona*) przechowywany w Bibliotece Krasieńskich w Warszawie (sygn. 5217) – dziś odnaleziony, a wcześniej uważany za zniszczony w czasie drugiej wojny światowej; 2. (AK) Autograf fragmentu pieśni VIII (po *Grobie Agamemnona*) i niedokończona pieśń IX, odnalezione przez Leona Kaplińskiego w Paryżu, na (jak się uważa) wyrwanych kartkach z notatnika podróźnego, choć nikt nie udowodnił, z jakiego notatnika te kartki miały być wyrwane – zaginione; 3. (TJ) Kopia pieśni I, III–VII sporządzona przez Teofila Januszewskiego dla Antoniego Małeckiego przed r. 1866 – zaginiona.

Warto także przypomnieć pierwodruki poszczególnych fragmentów poematu: 1) fragment pieśni I: „Dziennik Literacki” 1852, nr 21, z 22 V (pt. *Z Iej pieśni Podróży do Ziemi Świętej, pozostałej w rękopisach J. Słowackiego. Wyjazd z Neapolu*); 2) pieśń III: „Dziennik Literacki” 1856, nry 79–80, z 15 i 18 XI (pt. *Z podróży do Jerozolimy, pieśń druga z pozostałych pism J. Słowackiego*); 3) pieśni I, III–VII, ogłoszone przez A. Małeckiego z kopii T. Januszewskiego: *Pisma pośmiertne J. Słowackiego*. Staraniem A. Małeckiego. T. 1. Lwów 1866 (tu jako pieśni I–VI pt. *Podróż na Wschód. Poemat niedokończony*); 4) fragment pieśni VIII i niedokończona pieśń IX, opublikowane z autografu przez L. Kaplińskiego: „Przegląd Polski” 1868, styczeń (pt. *Ustęp z „Podróży na Wschód” J. Słowackiego*); 5) pieśni I, III–IX, ogłoszone z autografu przez A. Małeckiego: *J. Słowacki, Pisma pośmiertne*. Wyd. 2, znacznie pomnożone. Staraniem A. Małeckiego. T. 1. Lwów 1885 (pt. *Podróż do Ziemi Świętej z Neapolu. Poemat niedokończony* (1836)).

Do najważniejszych edycji całości poematu należą:

1. Wydania Antoniego Małeckiego: *Pisma pośmiertne J. Słowackiego*. Staraniem A. Małeckiego. T. 1. Lwów 1866 (tu jako pieśni I–VI pt. *Podróż na Wschód. Poemat niedokończony*); J. Słowacki, *Pisma pośmiertne*. Wyd. 2, znacznie pomnożone. Staraniem A. Małeckiego. T. 1. Lwów 1885 (pt. *Podróż do Ziemi Świętej z Neapolu. Poemat niedokończony* (1836)); tu pieśni I, III–IX).

2. Edycja Manfreda Kridla z r. 1925: *Podróż do Ziemi Świętej z Neapolu*. Z autografu Biblioteki Krasieńskich wydał M. Kridl. Warszawa 1925. Jest ona

szczególnie ważna, zawiera bowiem dotychczasowe jedyne świadectwo zawartości właśnie odnalezionego raptularza poety. Nie ma tu tekstu pieśni VIII (*Grobu Agamemnona*) i pieśni IX; są warianty i bruliony pieśni opatrzonej numerem VIII, pt. *Napoli di Romania*.

3. *Podróż do Ziemi Świętej z Neapolu*. W: J. Słowacki, *Dziela wszystkie*. Pod redakcją J. Kleinera. T. 9. Wrocław 1956. Tekst poematu przygotował również M. Kridl, jednak nie jest to odczytanie identyczne z tym, jakie Kridl przedstawił w 1925 roku. Ponadto trzeba dodać, że edycja z r. 1925 była odczytaniem tylko tekstu z raptularza, edycja w *Dzielach wszystkich* pod redakcją Kleinera stanowi pełną rekonstrukcję poematu (wraz z pieśnią VIII – *Grobem Agamemnona*, oraz pieśnią IX). Wydanie zawiera bardzo dokładny aparat krytyczny; są tu rzuty pierwotne (m.in. *Napoli di Romania*), redakcje odmienne oraz odmiany tekstu.

4. Edycja przygotowana przez Zbigniewa Przychodniaka oraz Jacka Brzozowskiego: J. Słowacki, *Poematy*. Nowe wydanie krytyczne. T. 1. Poznań 2009. Jest to ostatnia edycja poematu w pełni naukowa, choć zawierająca elementy popularnonaukowe (m.in. szczegółowe komentarze rzeczowe). Autorzy przedstawili pełny naukowy aparat krytyczny, porównali wszystkie wydania poematu i zaproponowali swoją koncepcję edycji.

Z wydań popularnych warto wymienić edycję w „Biblioteczce Narodowej” (nr 87) pt. *Podróż na Wschód*, ze wstępem i objaśnieniami Henryka Gallego (Warszawa 1918; tu syntetyczne komentarze rzeczowe), a także edycję poematu w serii „Biblioteka Narodowa” złożoną do druku w r. 2009 w Wydawnictwie Ossolineum (w oprac. M. Kalinowskiej).

W tej chwili przygotowywana jest edycja poematu wykorzystująca najnowsze odkrycie Henryka Głębockiego. Pisząca te słowa opracowuje właśnie – przy współdziałaniu dra Głębockiego – wydanie *Podróży*, uwzględniające wiedzę o odzyskanym albumie i zapoznające czytelników z odkryciem. Ma się ono ukazać jeszcze w bieżącym roku w Wydawnictwie „Słowo/Obraz. Terytoria”.

Abstract

MARIA KALINOWSKA
(Mikołaj Kopernik University, Toruń)

THE DISCOVERY OF JULIUSZ SŁOWACKI'S DIARY

The article calls attention to Juliusz Słowacki's diary which has for over fifty years been regarded as lost (it was supposed to have been burnt in Warsaw during the WW II) and now found by Henryk Głębocki, PhD, in Moscow. The diary proves immensely crucial for Słowacki studies, mainly as a collection of the poet's priceless manuscripts and sketches reporting his East voyage. Kalinowska discusses the editorial history of the poem *A Voyage to the Holy Land from Naples* – the most important of the texts that the diary contains. A detailed description of the 74 pages diary and its content is provided by Manfred Kridl in his preface to the 1925 edition of *A Voyage to the Holy Land from Naples*, and then in the 1956 introduction to the poem in question published in Juliusz Słowacki's *Dziela wszystkie* (*Collected Works*) volume 9 edited by Juliusz Kleiner.